

Nagy László

Oroszország biztonságpolitikája, különös tekintettel az orosz–atlanti kapcsolatokra

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.1.73

Minden állam hivatalos politikájának szerves részét képezi a kül-, a biztonság- és a védelempolitika, amelyekből kettőnek önálló minisztériuma van a legtöbb országban. A biztonságpolitikai funkciók döntő többsége megoszlik a két minisztérium és a titkosszolgálatok között. Oroszországban tetemes számú biztonságpolitikai dokumentum rögzíti a biztonsággal kapcsolatos hivatalos állásfoglalást, ezen belül a biztonsági kockázatokat (veszélyeket, fenyegetéseket) és az állam reagálását ezekre a kihívásokra. Az orosz–atlanti és ezen belül az orosz–amerikai kapcsolatok alakulása jól tükröződik a biztonságpolitika változásaiban.

Minden állam hivatalos politikájának szerves alkotórészét képezik a címben felsorolt *szakpolitikák*. Olyannyira igazoltnak tekinthető ez a megállapítás, hogy a három szakpolitikából kettőnek önálló minisztériuma is van (legalábbis a legtöbb államban). Ezek a külügyminisztérium és a védelmi minisztérium.¹

Nem mellesleg ez a három szakpolitika meghatározó az Európai Unió történetében is, hiszen már az 1991-ben elfogadott Maastricht-i Szerződés is tartalmazza (célul tűzi ki) a közös kül- és biztonságpolitika megteremtését, amely fogalomba a későbbi dokumentumok a közös védelempolitikát is beemelték.²

Maga a *biztonságpolitika* – bár a fogalom jelentése egyértelműnek tűnik – némi magyarázatra szorul.

Először is a legtöbb országban nincs önálló minisztériuma, nincs ilyen „főhivatal” Magyarországon sem. (Bizonyos fókig kivételt képez az Egyesült Államok, ahol a 2001. szeptember 11-ei terrorcselekmények után létrehozták a Belbiztonsági Minisztériumot.) A biztonságpolitika katonai funkciói kétségtelenül a védelmi minisztériumok hatáskörébe tartoznak, más funkciókat – például a diplomáciai teendőket – a

1 Magyar sajátosság, hogy a védelmi tárcát nagyon szép magyar szóval Honvédelmi Minisztériumnak hívjuk. Egy másik sajátosság, hogy a legutóbbi években a külügyi tárcát a kormány összevonta a kül-gazdaságot irányító szolgálattal, ezért ma Külgazdasági és Külügyminisztériumnak hívják.

2 A többi szakpolitika – főként a gazdasági jellegűek – ezt megelőzően is léteztek az Európai Közösségben, amely éppen az új ágazatok révén vált Közösségből Unióvá.

külgyminiszteriumok látnak el. A sem ide, sem oda nem sorolható biztonságpolitikai feladatok egy részét (a közbiztonsággal kapcsolatos feladatokat) a belügyminiszteriumok látják el, többségét azonban a titkosszolgálatok.

Másodszor a volt szocialista országokban éppen a rendszerváltás körüli években „fedezték fel” azt a tényt, ami tőlünk nyugatra már régebben köztudott volt: hogy a biztonság nem szűkíthető le a katonai tényezőkre. A kilencvenes évek szakértői általában a biztonság öt lényegi területét, *öt pillérét* sorolták fel: a politikai, katonai, gazdasági, szociális (társadalmi) és környezeti biztonságot. Ugyanígy öt szektorra osztották a biztonsági kihívásokat, kockázatokat, fenyegetéseket is. Időközben mintegy hatodik területként kikristályosodott az információs biztonság, illetve az információs fenyegetések tényezője.

A biztonságpolitikai funkciók döntő többsége tehát megoszlik a két miniszterium és a titkosszolgálatok között. Valószínűleg történelmi okokra vezethető vissza, hogy a közbiztonsággal, az egyén biztonságérzetével kapcsolatos teendők – amelyek a belügyi tárca hatáskörébe tartoznak – általában nem számítanak közvetlenül biztonságpolitikai feladatoknak.

Ezen fogalomtisztázás után vizsgáljuk meg, melyek az érintett oroszországi „szakpolitikák” jellemzői.³

Oroszországban is létezik a két említett, klasszikus tárca, a *külgügy- és a védelmi minisztérium*, amelyek kétségtelenül jelentős befolyást gyakorolnak az ország általános irányvonalának alakítására. Viszont még a Szovjetuniótól örökölt hagyományokban gyökerezik, hogy van egy különleges tárca, a Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma (RHM), amelynek élén 1994 és 2012 között a jelenlegi védelmi miniszter, Szergej Sojgu tábornok állt. A minisztérium eredendően a természeti vagy ipari katasztrófák következményeinek felszámolásáért visel felelősséget, de pusztán ehhez nem kellett volna hagyományos fegyverzettel felszerelt csapatok (jelenlegi létszámuk megközelíti a 300 ezer főt), a miniszternek pedig nem kellett volna tábornoki rendfokozatban szolgálnia.⁴ Ez a minisztérium mintaként szolgálhatott az amerikai Belbiztonsági Minisztérium létrehozásakor.

Ugyanakkor az Oroszországi Föderációban (is) kivételes befolyással bírnak a *titkosszolgálatok*, konkrétan a Szövetségi Biztonsági Szolgálat, a Külföldi Hírszerző Szolgálat és a katonai felderítést képviselő, a vezérkar alárendeltségében működő Felderítő Főcsoportfőnökség.⁵ Az első kettő a szovjet KGB utódszervezete, utóbbi pedig gyakorlatilag változtatás nélkül viszi tovább a korábbi funkciókat.⁶ A titkosszolgálatok

3 Jelen cikkben a szerző megkülönbözteti az „orosz” illetve „oroszországi” jelzőt, amelyeknek eltérő a jelentése, viszont azonos jelentésűnek tekinti az Oroszország illetve Oroszországi Föderáció (OF) megnevezéseket.

4 A Rendkívüli Helyzetek Minisztériumának katonái léptek Afganisztán földjére 2001 decemberében, amikor Oroszország effektív segítséget nyújtott az al-Kaida elleni küzdelemből részt vállaló Északi Szövetségnek (a szerző megjegyzése).

5 Orosz megnevezésük: Fegyverálnaja Szluzsba Bezopásznosztji (FSZB), Szluzsba Vnyesnyej Razvédkii (SZVR) és Glavnoje Razvédovatyelnoje Upravljénije (GRU).

6 A KGB olyan betűszó, amely már átment a köztudatba, jelentése Komityét Goszudarsztvennoj Bezopásznosztji, Állambiztonsági Bizottság (a megfelelő magyar szerv az Államvédelmi Hatóság, ÁVH volt).

kívételes szerepéről elegendő elmondani, hogy soraikból került ki annak idején Jurij Andropov, az SZKP főtitkára, illetve Vlagyimir Putyin, Oroszország jelenlegi elnöke is.

A magyar gyakorlattól eltérően, de például az amerikai politikai intézményrendszerrel megegyező módon az Oroszországi Föderációban létezik – egyfajta, a biztonságpolitikát koordináló legfelső fórumként – a Biztonsági Tanács.⁷

Orosz biztonságpolitikai dokumentumok

Oroszországban tetemes számú *biztonságpolitikai dokumentum* határozza meg a biztonsággal kapcsolatos hivatalos állásfoglalást, ezen belül a biztonsági kockázatokat (veszélyeket, fenyegetéseket) és az állam reagálását ezekre a kihívásokra. Az első helyen kell megemlíteni az Alkotmányt, amely – mint a legtöbb országban – csak nagyon általánosan említi a biztonsággal összefüggő tételeket (például, hogy minden állampolgár kötelessége a haza védelme). Annál részletesebb útmutatást adnak a ténylegesen biztonságpolitikai jellegű dokumentumok, amelyeket ezért célszerű legalább nagy vonalakban áttekinteni.

Az Alkotmány utáni legmagasabb szintű biztonságpolitikai dokumentum Oroszországban is a *nemzeti biztonsági stratégia* (NBS).⁸

A következő szintet az úgynevezett ágazati stratégiák alkotják, közülük is kiemelkedő jelentőségű a *katonai doktrína* (KD) és a *külpolitikai koncepció*. Talán nem ugyanakkora jelentőségű, de mindenképpen említésre érdemes az *információs biztonsági* (általánosságban elfogadott megnevezéssel kiberbiztonsági) *doktrína*. Természetesen az ágazati stratégiák sora hosszú lehet, például ide tartoznak a katasztrófa-védelemmel vagy a biztonságos energiaellátással kapcsolatos dokumentumok, stratégiák, koncepciók, de az Oroszországban megjelent tengerészeti doktrína is.

A katonai doktrína az Oroszországi Föderációban ugyanazt a funkciót tölti be, mint a legtöbb európai országban, köztük Magyarországon is a *nemzeti katonai stratégia* (NKS). A dokumentum összefoglalja a nemzeti biztonsági stratégia katonai-biztonsági vonatkozásait, részletesen kibontja azokat a hadászati-hadműveleti jellegű tételeket, amelyeket az NBS esetleg csak általánosságban körvonalaz. Megjegyzendő, hogy Oroszországban mind a mai napig nem jelent meg nemzeti katonai stratégia elnevezésű dokumentum.

Van ugyanakkor egy történelmileg kialakult sajátosság az oroszországi katonai doktrínával kapcsolatosan, amelyet érdemes kicsit részletesebben körüljárni.

7 A Biztonsági Tanács (Szovjet Bezopásztnosztyi) élén az OF elnöke áll, tagjai: a miniszterelnök, a parlament mindkét házában elnöke, a belügy-, külügy- és védelmi miniszter, a rendkívüli helyzetek minisztere, a polgári védelmi miniszter, a két polgári titkosszolgálat miniszteri rangú vezetője, a határőrség ugyancsak miniszteri rangú igazgatója valamint a Tanács titkára. Ezen kívül státuszt kapott a pénzügyminiszter, az igazságügy-miniszter, a legfőbb ügyész, a vezérkar főnöke, a nemzeti gárda parancsnoka, közigazgatási vezetők (összesen 18 fő) <http://www.scrf.gov.ru/council/composition> (Letöltés ideje 2018. 01. 28)

8 A kilencvenes években az elnevezés stratégia helyett *koncepció* volt, de ez a tény nem befolyásolta a tartalmi összefüggéseket.

A Szovjetunió fennállásának idején a katonai doktrína volt az egyetlen hivatalosan „bevallott”, de nyilvánosságra nem hozott dokumentum, amely úgy-ahogy tartalmazta az állami politika (a *katonapolitika*) legfontosabb megállapításait. Ami a katonai doktrínából közhírré tétetett, az többnyire általános elvi jellegű kijelentések halmaza volt (például a Szovjetunió békére irányuló törekvéseiről, vagy arról, hogy Moszkva nem alkalmaz elsőként atomfegyvert). A doktrína két pilléréből igazából csak az elsőt, a katonapolitikai részt ismerhették a kívülállók, a második, katonatechnikai részt sokáig sűrű homály fedte.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a hidegháború utolsó éveiben, de különösen a Mihail Gorbacsov nevével fémjelzett, 1985-től kezdődő enyhülési időszakban komoly formában napirendre került a NATO és a Varsói Szerződés országai között a katonai doktrínák védelmi jellegű átalakításának kérdése. A témáról – az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) égisze alatt – egyeztető tárgyalások is folytak 1990 januárjában, Bécsben.⁹

Megjegyzés: Oroszországban a katonai doktrínából származtatott dokumentumokat – eltérően például a jelenlegi magyar gyakorlattól (összhaderőnemi stb. doktrína) – nem doktrínáknak, hanem szabályzatoknak nevezik.

Éppen a fent említett sajátosságok miatt világszerte igen pozitív visszhangot váltott ki a tény, hogy 1993-ban Oroszországban nyilvánosságra hozták az aktuális katonai doktrínát. Ezt követően már nem hatott a meglepetés erejével, hogy 2000-ben, 2010-ben és legutóbb 2014-ben jelent meg a katonai doktrína.

Előreszaladva itt érdemes megemlíteni, hogy a későbbiekben a nemzeti biztonsági koncepció megjelenése (1997-ben és 2000-ben) bővítette a biztonságpolitikai dokumentumok repertoárját, majd 2009-ben és utoljára 2015 végén már új néven, stratégiaként látott napvilágot a dokumentum (NBS). Az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepciójából hármat ismerünk, amelyek 2008-ban, 2013-ban, illetve 2017-ben jelentek meg. Információs biztonsági doktrína 2000-ben, 2010-ben, majd legutóbb 2016-ban kapott nyilvánosságot.

A katonai doktrínákkal kapcsolatban figyelemre méltó az a lényegi fordulat, amely az Oroszország számára hátrányosan megváltozott erőviszonyokból következik. Míg a Szovjetunió (és a Varsói Szerződés) fennállása idején az európai hadszíntéren a Nyugat lényegesen gyengébben állt a hagyományos fegyverzetek és fegyveres erők tekintetében, addig a hidegháború utáni helyzetre éppen az ellenkezője jellemző. Oroszországról „leváltak” a VSZ volt tagországai (majd a volt szovjet köztársaságok nagy része is), és katonai erejük jobbára a NATO oldalán vehető számításba. Ezért a korábbi egyértelmű helyzet – vagyis hogy a Szovjetunió nem nyúl elsőként atomfegyverhez – fordított előjellel, de ugyancsak egyértelmű álláspontnak adta át a helyét, amely a katonai doktrína 1993-as megjelenésétől megfogalmazást nyert. Az Oroszországi Föderáció (OF) ettől kezdve következetesen fenntartotta magának a jogot, hogy nukleáris támadás esetén, vagy akár hagyományos eszközökkel

9 Lásd többek között: NATO Kézikönyv. (HM SVKH, Budapest és NATO Információs és Sajtóiroda, Brüsszel, 2001, 439. oldal). Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet ismertetése túlmutat jelen cikk tárgykörén, elegendő annyit megjegyezni, hogy a megnevezésben 1995-től az „értekezlet” szó helyett a „szervezet” szerepel (EBESZ).

végrehajtott agresszió esetén is, amennyiben az a létét veszélyeztetné, nukleáris fegyvert alkalmazzon.

A két utóbbi katonai doktrína abban különbözik a korábbiaktól, hogy nem kettő, hanem három részre tagolódik: a szűken értelmezett katonai fejezet két alfejezetre oszlik, egy hadászati-hadműveleti és egy technikai-technológiai pillérre. Ugyanakkor abban a vonatkozásban is megújult ez a két dokumentum a korábbiakhoz képest, hogy a bekezdésben megadja a legfontosabbnak ítélt fogalmak (például a fegyveres konfliktusok különböző szintjeinek) definícióját.

Érdeemes a 2010-es katonai doktrína első mondatait idézni jellemzésül. „Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínája a hadászati tervezés egyik alapdokumentuma, amely az Oroszországi Föderáció fegyveres védelmére való felkészülést és a fegyveres védelmet szolgáló hivatalos nézetek összessége. Jelen katonai doktrína figyelembe veszi... a következő dokumentumok vonatkozó megállapításait: Az Oroszországi Föderáció társadalmi-gazdasági fejlődésének hosszú távú koncepciója 2020-ig, Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági stratégiája 2020-ig, Az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepciója (2008).”¹⁰

Az utóbbi idézet igazolja azt a fenti megállapítást, hogy a katonai doktrína egyike az ágazati stratégiáknak, amelyek a nemzeti biztonsági stratégiából vezethetők le. Erre utal az a tény is, hogy a megjelenés sorrendje az adott esetben beleillik a logikai sorba: az NBS 2009-ben, a KD 2010-ben jelent meg. (Ez a logikus sorrend legutóbb minden magyarázat nélkül felborult, 2014-ben került nyilvánosságra a katonai doktrína, és csak 2015 legvégén a nemzeti biztonsági stratégia.)

A két dokumentum-típus összehasonlító elemzése a felszínre hoz még egy oroszországi sajátosságot. A KD *katonapolitikai fejezete* ugyanis nagyon sok olyan elemet tartalmaz, amelyeknek kimondottan az NBS-ben lenne a helyük (valójában ott is megtalálhatóak). Végeredményben igen sok az átfedés, a párhuzamosság a két kategória között.

A cikkben elemzett időszak, tehát az Oroszország újra függetlenné válása óta eltelt mintegy két és fél évtized hozott néhány markáns változást az ország kül-, biztonság- és védelempolitikájában, amelyek tükröződnek is a megfelelő dokumentumokban. Ezen módosulások felületes áttekintése is terjedelmes tanulmányt eredményezne, ezért jelen cikk szerzője egy szűkítő értelmezést választott, és elsősorban az *Egyesült Államokkal* kialakított viszonyra fókuszál. Annál is inkább indokolt ez az egyszerűsítés, mert a moszkvai vezetők – még a szovjet időkből öröklött attitűd foglyaiként – Oroszországot minden lehető alkalommal az Egyesült Államokhoz mérik. Bizonyos fokig feljogosítja erre őket az a tény, hogy a szuperhatalmi paraméterek közül az egyik legfontosabb, a kiemelkedő nukleáris csapásmérő képesség a rendelkezésükre áll (miközben a szuperhatalmi státuszhoz szükséges többi lényegi paraméternek híján vannak).

10 Lásd többek között: Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájáról. Honvédségi Szemle, 2015/3. 134–137. oldal. Kiemelések tőlem (a szerző).

Oroszország és a Nyugat viszonyának alakulása

Amikor az Oroszországi Föderáció vezetői a Nyugattal (példának okáért a NATO-val) fennálló kapcsolatokról ejtenek szót, a háttérben majdnem mindig az Egyesült Államokra gondolnak.

A viszony alakulása mindkét fél szempontjából ambivalens. Nyugati részről (adott esetben a NATO részéről is) ismételten megfogalmazódik az alaptétel: Oroszország nélkül, de különösen Oroszország ellenében nem lehet működőképes európai biztonsági struktúrát kialakítani. Az Oroszországi Föderáció *stratégiai partner* (kell, hogy legyen), ugyanakkor azonban potenciális veszélyforrás is. Ha az oroszországi társadalmi berendezkedés erősen kileng akár a diktatúra, akár az anarchia felé, az ország elveszíti stratégia partner státuszát, viszont megmarad egyértelmű veszélyforrásként.

Oroszország a maga részéről ugyancsak stratégiai partnernek tekinti az Egyesült Államokat (és vele a NATO-t és az egész Nyugatot), de ugyanakkor a legtöbb nyugati lépés és törekvés mögött a bekerítés vagy a partvonalra szorítás szándékát véli felfedezni. És nem is teljesen alaptalanul. Elegendő utalni arra a – 2006-ban nyilvánosságra hozott – amerikai elképzelésre, amely az európai NATO-szövetségesek (konkrétan Cseh- és Lengyelország) területére kívánta telepíteni az *átfogó rakétaelhárító rendszer* egyes elemeit. Hiába érveltek Washingtonban azzal, hogy a rendszer – amelynek létrehozása egyébként alapvetően sérti az 1972-ben megkötött SALT-1 megállapodás részét képező ABM-szerződést – az esetleges iráni rakéták elfogására szolgál, Oroszország nem adott hitelt az érveknek. Moszkvában úgy vélekedtek, hogy a rendszer rendeltetése az oroszországi stratégiai támadó kapacitás megbízhatóságának, az oroszországi elrettentés hitelességének megkérdőjelezése. És vélhetően igazuk volt. Az Egyesült Államok – részben a következetes moszkvai tiltakozások eredményeképpen – végül is elállt az eredeti tervektől (bár romániai támaspontra, illetve Földközi- és Fekete-tengeri hajókra a későbbiekben telepítették a rendszer egyes elemeit, és előkészületben van lengyelországi telepítés is).

A fenti példa illusztrálja a kapcsolatok bonyolult jellegét, de a legmarkánsabban ezt az ellentmondásos viszonyt az orosz–atlanti kapcsolatok alakulásában, a NATO törekvéseiben és Oroszország reagálásában (vagy Oroszország törekvéseiben és a NATO reagálásában) tudjuk megragadni. Célszerű tehát áttekinteni a Nyugattal kialakított kapcsolatok dinamikáját az 1991–2017 közötti időszakban.

A kilencvenes éveket Oroszország szempontjából minden további nélkül nevezhetjük „*jelcini*” *évtizednek*, hiszen Borisz Jelcin még a Szovjetunió fennállása idején lett a legnagyobb tagköztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöke (lényegében államfő), majd – a függetlenné válás pillanatától – 1999 végéig az Oroszországi Föderáció elnöke volt. Utóda a „trónon” Vlagyimir Putyin, a korábbi miniszterelnök lett, aki a 2000 márciusában megtartott választásokon hivatalosan is elnyerte az elnöki pozíciót. Az Alkotmánynak megfelelően kétszer négy évig töltötte be ezt a tisztséget, majd egy újabb négyéves ciklusra „helyet cserélt” Dmitrij Medvegyev miniszterelnökkel. 2012 tavaszán Putyin újra indult az elnökválasztáson, és ezúttal – az időközben módosított Alkotmány szerint – már hatéves ciklusra nyerte el a tisztséget. Igen nagy valószínűséggel ő nyeri a 2018-as elnökválasztást is, így a 21. század első két évtizede

egyértelműen „putyini” időszak (lesz).¹¹ Annál is inkább, mert 2008 és 2012 között – bár Medvegyev volt az elnök – a miniszterelnöki pozícióból is jellemzően Putyin akarata érvényesült.

Már a hidegháború időszakában is kivételes jelentőséggel bírtak az amerikai-szovjet csúcstalálkozók, amelyek alapvetően meghatározták a két szuperhatalom és ezen keresztül a kétpólusú világrend két pillérének viszonyát. Ugyanígy a későbbiekben a világ közvéleménye koncentrált figyelemmel követte az *amerikai–oroszcúcstalálkozók* tartalmi összefüggéseit. A példa kedvéért érdemes megemlíteni, hogy 1997 márciusában, a NATO-bővítés hidegháború utáni első fordulójának lázában került sor Helsinkiben egy találkozóra Bill Clinton amerikai és Borisz Jelcin orosz elnök között. Az amerikai elnök olyannyira fontosnak tartotta orosz partnerének „megnyugtatását”, hogy – bár egy sportsérülés miatt tolókocsiba kényszerült – elutazott Helsinkibe tervezett a találkozóra.

Vajon miért is kellett a moszkvai vezetést „megnyugtatni”? A Szovjetunió szét hullását követően Oroszországban a legkülönbözőbb politikai irányzatok nyertek teret, amelyek a követendő külpolitikai kurzus kérdésében is eltérő nézeteket fogalmaztak meg. Az évszázados vita a „nyugatosok” és a „szlavofilek” között ezúttal „atlantista”, illetve „eurázsiai” köntösben éledt újjá. 1993-tól kezdődően azonban minden számottevő politikai párt és mozgalom az atlantizmus (tehát a Nyugathoz, az euro-atlanti intézményekhez való kötődés) *elutasításának* álláspontjára helyezkedett. Ez volt jóformán az egyetlen kérdés, amelyben az oroszországi politikai irányzatok között konszenzus alakult ki. A konszenzus pedig abban az állásfoglalásban manifesztálódott, hogy az Észak-atlanti Szövetség kilátásba helyezett keleti irányú kibővítése „Oroszország számára elfogadhatatlan”.

A NATO-ban – amely maga sem állt készen a volt szocialista országok befogadására – észlelték és figyelembe is vették Oroszország aggodalmait, miközben néhány kelet-közép-európai ország türelmetlenül sürgette a meghívást és a felvételt a Szövetségbe. A NATO közbülső lépésekkel igyekezett a sürgetést kivédeni és egyidejűleg Moszkvát is megnyugtatni, ugyanakkor értelemszerűen megcélozta a keleti irányú terjeszkedést. Ezek a lépések – például az Észak-atlanti Együttműködési Tanács létrehozása 1991-ben, a „Partnerség a Békéért” program beindítása 1994-ben, a NATO *bővítési tanulmányának* kiadása 1995-ben – egyúttal tehát a csatlakozni kívánók felkészítését is szolgálták.

Oroszország a saját érdekeinek maximális védelme érdekében és azokkal összhangban reagált a Szövetség említett lépéseire. Nyolc másik meghívott országgal együtt csatlakozott az Észak-atlanti Együttműködési Tanácshoz, amely konzultációs fórumként működött 1997-ig.¹² Némi hezitálás után (amikor kiderült, hogy semmiféle

11 A cikk leadásának időpontja 2018 februárja (a szerző megjegyzése).

12 Az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (North Atlantic Cooperation Council – NACC) 1991 novemberében alakult meg a NATO római csúcstalálkozója döntésének értelmében, a meghívottak: a VSZ volt tagállamai (Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Románia és a még létező Szovjetunió) valamint a már függetlenné vált balti államok (Észtország, Lettország és Litvánia). A NACC 1997-ben átadta a helyét az Euro-atlanti Partnerségi Tanácsnak (Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC).

előjogot nem képes kivívni a maga számára) Oroszország csatlakozott a Partnerség a Békéért programhoz is.¹³

Figyelemre méltó Oroszország reagálása a NATO bővítési tanulmányának nyilvánosságra hozására.¹⁴ Ez a tanulmány – többek között – megfogalmazta, hogy a Szövetség tagállamai háromféle módon járulnak hozzá a NATO alaprendeltetését jelentő kollektív védelemhez: a legtöbben a tevékenység mindhárom szintjén (politikai döntéshozatal, katonai tervezés, katonai végrehajtás), a spanyolok az első két szinten, a franciák pedig csak a politikai döntéshozatal szintjén.¹⁵ Ráadásul a tanulmány közvetve azt is kifejezésre juttatta, hogy elvileg mindhárom forma elfogadható az új tagországok esetében. Több sem kellett a moszkvai politikusoknak: kórusban kezdték hangoztatni, hogy az Észak-atlanti Szövetség bővítése elfogadható, ha az új tagországok *csak a politikai szervezethez* csatlakoznak. Más dolog, hogy a „jelöltek”, köztük hazánk is kizárólag a teljes jogú tagságot tartották elfogadhatónak a maguk számára.

Ebben az időben a moszkvai álláspont egyik figyelemre méltó részlete az volt, hogy még a látszatát is igyekezett elkerülni a kompenzáció lehetőségének (mármint hogy bizonyos kompenzáló lépések ellenében Oroszország mégis hajlandó beleegyezni a Szövetség kibővítésébe). Mint a későbbiekben látni fogjuk, ez a pozíció éppen olyan megalapozatlan volt, mint a kibővítés eleve elfogadhatatlannak minősítése. Az Oroszországi Föderáció nem volt abban a helyzetben, hogy feltételeket szabhasson, nem voltak racionális eszközei, hogy akaratának érvényt szerezhessen.

Időközben a NATO tevőlegesen bekapcsolódott a balkáni válság kezelésébe és végső soron a válságsorozat első szakaszának lezárásába. A rendkívül véres bosznia-hercegovinai belháborúnak a Dayton-i békekötés vetett véget 1995 decemberében, a megállapodás értelmében pedig a NATO vezetésével mintegy 60 ezer fős kontingens került telepítésre az összetűzések kiújulásának megelőzése céljából. Az Implementation Force (IFOR) elnevezésű katonai erő – amelyben hazánk egy műszaki zászlóaljjal vett részt – egy évre, 1996 decemberéig kapott mandátumot, majd azt követően megváltozott névvel (Stabilisation Forces - SFOR), de változatlan rendellel folytatta tevékenységét.

Az IFOR/SFOR a békepartnerségi program legsikeresebb missziója volt, igazi iskolapéldája annak, amiért a PfP-programot útjára bocsátották. A (korábbi) harcoló

13 A Partnerség a Békéért (Partnership for Peace – PfP) vagy egyszerűbben Békepartnerségi program egy átfogó keretegyezmény a NATO-tagországok és a partnerországok között a 16+1 formulának megfelelően. A volt VSZ-tagországok versengve csatlakoztak a programhoz, de más európai országok is (például a semleges, a kaukázusi és közép-ázsiai, majd később a balkáni országok is) részt kívántak venni. A PfP programnak több célkitűzése is volt: közös részvétel békemissziókban, a NATO-hoz csatlakozni kívánók felkészítése illetve tartós együttműködési keret kialakítása azokkal is, akik nem kívántak NATO-taggá válni.

14 Hivatalos magyar megnevezése Tanulmány a NATO bővítéséről, angolul Study on NATO Enlargement, 1995 szeptemberében jelent meg.

15 Spanyolország 1982-es csatlakozása után népszavazás döntött arról, hogy az integrált katonai szervezetben (a parancsnokságok tevékenységében) az ország nem vesz részt, Franciaország pedig még 1966-ban (a NATO-központ kiutasításával egyidőben) vonult ki az integrált katonai szervezetből és a katonai tervezésből. 1995-től kezdődően mindkét ország fokozatosan visszaintegrálódott, a spanyolok 1999-ben, a franciák 2009-ben lettek ismét teljes jogú tagjai a katonai struktúrának.

felek effektív szétválasztásával, a közöttük húzódo demilitarizált övezetek kialakításával, a nehézfegyverek begyűjtésével biztosítani tudta minden békefenntartó misszió alapvető rendeltetését, azt, hogy ne újuljanak ki a harccselekmények. Fokozatosan csökkenő létszámmal működött, majd a NATO 2004-ben átadta a már csak 7000 fős misszió vezetését az Európai Uniónak, és ettől az időponttól EUFOR néven tevékenykedett tovább.

Oroszország egy megerősített zászlóaljjal (közel 1600 fő) bekapcsolódott a misszióba, jóformán egyetlen államként, amely a szerbek érdekeit tartotta szem előtt. Sajátos módon alakult a zászlóalj beillesztése a NATO parancsnoki rendszerébe: egy orosz összekötő tábornok dolgozott az IFOR/SFOR törzsében, aki meghallgatta az amerikai parancsnok „kívánságát”, majd azt utasítás formájában közölte a zászlóalj parancsnokával.¹⁶ Megint egyszer tanúi lehettünk az orosz nagyhatalmi érzékenység óvatos kezelésének, más nemzetek nem részesültek ilyen megkülönböztetett bánásmódban.

Elérkeztünk 1997-hez, amikor nyilvánosságra került, hogy a júliusra tervezett madridi NATO-csúcstalálkozón Cseh-, Lengyel- és Magyarország meghívást kapott a csatlakozási tárgyalások lefolytatására. Az Oroszországi Föderáció szempontjából ez a bejelentés a teljes kudarcot jelentette, hiszen a részéről ismétetlen elfogadhatatlannak minősített lépésre a Szövetség elszánta magát. Ekkor került sor a fentiekben már említett Clinton-Jelcin csúcstalálkozóra Helsinkiben.

Clinton elnök egy sor, kimondottan *kompenzációs lépésnek* minősíthető javaslattal állt elő, hogy „megédesítse a keserű pirulát”. Magának a javaslat-csomag tételeinek a megfogalmazása ismétetlen igazolja azt az állítást, hogy az Egyesült Államok (is) nagyon odafigyelt Oroszország nagyhatalmi érzékenységére. A javaslat-csomag legfontosabb elemei (a teljesség igénye nélkül) a következők:

- Az Észak-atlanti Szövetség és az Oroszországi Föderáció aláírnak (még a madridi csúcstalálkozó előtt!) egy alapidokumentumot az együttműködésről.
- Oroszországot meghívják a világ legfejlettebb ipari országait tömörítő G–7 csoportba.
- Az Egyesült Államok támogatja Oroszország felvételét a Világbankba, illetve az ázsiai-csendes-óceáni országok gazdasági együttműködését elősegítő szervezetbe.
- Oroszország ígéretet kap, hogy az új tagországok területén – lényegében az oroszországi határok közelében – a NATO nem helyez el nukleáris fegyvereket, illetve jelentős csapatcsoportosításokat.

Nem megfelelő módon Jelcin elnök elfogadta a javaslatokat.

Egyes radikális moszkvai politikusok szerint nem lett volna szabad „beleegyeznie” a NATO kibővítésébe. Realistább megítélés szerint azonban egyszerűen nem volt más választása. (Jelcin elnök maga úgy fogalmazott, hogy „minimalizáltuk a veszteséget”. Józan értékítélet.) Jellemző Henry Kissinger volt külügyminiszter és nemzetbiztonsági tanácsadó véleménye, aki szerint Moszkva túlságosan sokat kapott annak elfogadásáért, amit amúgy sem tudott volna megakadályozni.

16 Lásd NATO Kézikönyv, 476. oldal

A következő lépés szintén gesztus-értékű. Másfél hónappal a hivatalos madridi csúcstalálkozó előtt, 1997. május 27-ére Párizsba egy „soron kívüli” NATO-csúcstalálkozót hívtak össze mindössze egyetlen lényegi napirendi ponttal: aláírták Oroszország elnökével az együttműködésről szóló *alapidokumentumot*.¹⁷ A dokumentum értelmében mindenekelőtt létrehoztak egy konzultatív fórumot Állandó Közös Tanács néven, amelyben Oroszország képviselője a 16+1 formula szerint, kvázi egyenjogú partnerként részt vehetett a döntés-előkészítés folyamatában, kifejthette álláspontját, csak éppen nem szavazhatott.¹⁸ Egyidejűleg NATO-képviselőlet (NATO Információs Iroda) nyitottak Moszkvában.

1997 júniusában Oroszország csatlakozott a G-7 csoporthoz, amely ettől az időponttól G-8 néven funkcionált.

1997. július 8-án, Madridban, a hivatalos NATO-csúcson valóban meghívtak a V-4 országok közül hármat (Cseh-, Lengyel- és Magyarországot), hogy folytassák le a csatlakozási tárgyalásokat. (Megjegyzendő, hogy Moszkva minden különösebb zúgolódás nélkül tudomásul vette a korábban elfogadhatatlannak minősített lépést.)

1998-ban a jugoszláv válságsorozat következő helyszínén, Koszovóban pattanásig éleződött a helyzet. A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UCK) színrelépésével az albánok passzív engedetlenségi mozgalma *fegyveres ellenállás formáját öltötte*, amit a belgrádi hatóságok terrorizmusnak minősítettek, és az albán lakosság tömeges elüldözésével reagáltak. Humanitárius katasztrófa volt kialakulóban a Balkánon. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa ismételtelen – és eredménytelenül – arra szólította fel Belgrádot, hogy vessen véget az etnikai tisztogatásnak és tegye lehetővé az elüldözöttek visszatérését lakóhelyükre. Hat érdekelt hatalom – az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Francia-, Német-, Olasz- és Oroszország – kidolgozott egy megoldási menetrendet, amelyet Belgrád ugyancsak elutasított.

A NATO 1999 elején úgy döntött – sajátos módon értelmezve a Biztonsági Tanács és a saját mandátumát –, hogy katonai eszközökkel kényszeríti rá Belgrádot a BT korábbi határozatainak végrehajtására. Oroszország és a Kínai Népköztársaság eredménytelenül tiltakoztak a BT ülésén, a Szövetség március 24-én megkezdte a katonai objektumok és célpontok bombázását Jugoszlávia területén. 11 hétig tartó légcsapás-sorozat után, július 10-én Belgrád kénytelen volt elfogadni a békefeltételeket. *Oroszország és a Nyugat kapcsolatai mélypontra zuhantak*. Az Állandó Közös Tanács működését felfüggesztették, a moszkvai NATO-irodát (átmenetileg) bezárták. A nemzetközi jog szakértői pedig azóta is rágódnak a kérdésen, hogy mennyiben volt legitim, mennyire volt jogszerű a NATO hadüzenet nélküli háborúja egy ENSZ-tagállam, Jugoszlávia ellen.

17 Hivatalos magyar címe: A NATO és Oroszország közötti kölcsönös kapcsolatok, együttműködés és biztonság alapokmánya (Párizs, 1997. május 27.)

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/nato-16647/oroszorszag-es-a-nato-178E8/a-nato-es-oroszorszag-kozotti-kolcsonos-kapcsolatok-egyuttmukodes-es-biztonsag-alapokmánya-1790E> (Letöltés ideje 2018. február 2.)

18 A Permanent Joint Council, PJC nevű testület ülésezhetett nagyköveti, külügyminiszteri illetve csúcshadiszinten, természetesen Oroszország vonatkozásában is.

A békefeltételek között szerepelt a mintegy 45 ezer fős békefenntartó kontingens (Kosovo Forces – KFOR) telepítése Koszovóba NATO irányítással, de ENSZ zászló alatt. Koszovó területét öt felelősségi zónára osztották, Oroszország kivételével a békefeltételeket korábban kidolgozó hatalmak egy-egy zónát felügyeltek. Oroszország azonban – amely végképp kismizmizve érezte magát – egy bravúros katonai lépéssel adott magáról életjelet. Az SFOR kötelékében működő orosz zászlóalj ugyanis egy gépkocsioszlopot indított Koszovóba, amely hamarabb ért a brit zónában található Pristina repülőtérre, mint a brit csapatok (egyébként a Szerbián való áthaladást biztosító szerb rendőrök igyekezetének köszönhetően). Az eset komoly nemzetközi bonyodalommal fenyegetett: Wesley Clark amerikai tábornok, a NATO európai főparancsnoka utasította Mike Jackson brit tábornokot, a KFOR parancsnokát, hogy távolítsa el a repülőtérrel az orosz katonákat, aki azonban – elkerülendő egy fegyveres összecsapást – megtagadta a parancs teljesítését. Ez pedig a NATO-n belül váltott ki sokáig nem csendesedő vitákat.

Oroszország a KFOR kötelékében végül hivatalosan is részt vett Koszovó békéjének biztosításában, mégpedig arányaiban nagyobb kontingenssel, mint azt az IFOR/SFOR misszióban tette.

Koszovó kérdése *súlyos törést okozott* az orosz–atlanti (és ezen belül az amerikai–oroszi) kapcsolatokban. A 2000-ben Moszkvában kiadott Nemzeti Biztonsági Konceptió – eltérően a három évvel korábitól – kifejezetten a legveszélyesebb kockázati tényezők között említette, hogy a NATO ignorálja az Egyesült Nemzetek Szervezetét, illetve semmibe veszi Oroszország véleményét és érdekeit.

Egy *ellenkező irányú impulzust* adott azonban a kapcsolatoknak az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én elkövetett terrormerénylet. Putyin elnök határozottan felsorakozott azon amerikai szándékok mellett, hogy az Egyesült Államok – széles nemzetközi koalíció élén – Afganisztánban felszámolja az al-Kaida terrorszervezet támaszpontjait. Egyúttal persze Oroszország is szabad kezet kapott a csecsenföldi rendteremtéshez, beillesztve azt a nemzetközi terrorizmus elleni általános küzdelembe. Helyreállt a jó viszony, a tartalmi együttműködés Moszkva és Washington között (bár Moszkva nem felejtette el a koszovói fiaskót). Az Állandó Közös Tanács (PJC) működését olyan módon újították fel, hogy létrehoztak egy új testületet lényegében ugyanazokkal a funkciókkal NATO–Oroszország Tanács néven (NATO Russia Council – NRC). Újra megnyitották a moszkvai NATO-irodát is.

A 2003. év hozott újabb negatív fordulópontot az amerikai–oroszi viszonyban. Bush elnök – miközben folytatta a nemzetközi közvélemény által széleskörűen támogatott afganisztáni missziót – új frontot nyitott Irakban. Jelentős propaganda-hadjáratot indított annak bizonygatására, hogy Szaddam Huszein iraki elnök tömegpusztító fegyvereket rejteget, vagy tervez gyártani, vagy talán már gyárt is, közben jó kapcsolatokat ápol az al-Kaidával, és egyébként is diktátor. Az utolsó kivételével a vádak gyenge lábakon álltak és később sem nyertek bizonyítást, ennek ellenére 2003 tavaszán az amerikai csapatok lerohanták Irakot. Ezúttal sem az ENSZ és annak Biztonsági Tanácsa, sem a NATO-országok többsége nem támogatta az amerikai törekvéseket, és kitartóan ellenezte azokat Oroszország is. Mindhiába, az Egyesült Államok elkezdte felelőtlen kalandját, amelyet teljes mellszélességgel csak a britek támogattak (bár a későbbiekben több NATO-ország, így hazánk is

bekapcsolódott az iraki békeműveletekbe, a későbbi újjáépítés gazdasági hozadékának csalóka reményében).¹⁹

Moszkva számára igazolást nyert, hogy az Egyesült Államok valóban a nemzetközi szervezetek fölé helyezi magát (és ha módjában áll, magával húzza a NATO-t is). Mindazonáltal az együttműködés formális fórumait életben tartották.

Felerősítette a moszkvai aggodalmakat Bush amerikai elnöknek az a – már 2001-től tapasztalható – törekvése, hogy felülvizsgálja a létező fegyverzet-korlátozási intézkedéseknek a *rakétavédelmi rendszerekre* vonatkozó tételeit. Konkrétan idejétmúltnak minősítette az 1972-ben megkötött SALT-1 szerződés egyik pillérét, az ABM megállapodást.²⁰ 2006-ban pedig egyértelműen megfogalmazta, hogy az Egyesült Államok egész területét, sőt az európai NATO-szövetségesek területét is védelmezni képes, átfogó rakétaelhárító rendszert épít ki. Ez pedig különösen szálka volt a moszkvai vezetés szemében, mert a rendszer egyes elemeit kelet-közép-európai országok területén kívánta telepíteni (Lengyelországban elfogó rakétákat, Csehországban pedig radarállomásokat).

Igaz, az Egyesült Államok váltig bizonygatta, hogy a rendszer kiépítésének célja az esetleges iráni rakéták elfogása (Bush elnök be is vezette a „gonosz tengely” fogalmát, amelybe Irak, Irán és Észak-Korea tartozott). Moszkvában azonban ezúttal sem adtak hitelt az amerikai érveknek, úgy vélekedvén, hogy a telepítendő amerikai rakétavédelmi rendszer célja az igazi ellenfél, Oroszország támadó rakétáinak egyoldalú (vagyis nem kölcsönös, nem ellensúlyozható) semlegesítése. A moszkvai vezetés ismételten felajánlotta a létező – egyrészt orosz, másrészt NATO-kezelésben lévő – regionális rakétavédelmi rendszerek összekapcsolását, együttes alkalmazását az iránihoz hasonló rakétafenyegetés kivédésére, a vonatkozó megbeszélések azonban eredménytelenek maradtak.

Nem véletlen, hogy az 1964 óta évente ülésező müncheni biztonságpolitikai konferencia 43. ülésén, 2007 tavaszán – első alkalommal – részt vett és felszólalt maga Putyin elnök, aki a fegyverkezési hajszája újraindításával vádolta amerikai partnerét. A nyugati politikusok által egyértelműen hidegháborúsnek minősített Putyin-beszéddel az amerikai–orosz kapcsolatok újabb, *tartós mélypontra süllyedtek*. És bizony nem könnyű megállapítani, hogy kinek a hibájából, melyik fél „válaszolt először”.

Oroszország katonai akciói

2008 tavaszán a nyugati országok többsége hivatalosan elismerte Koszovó egyoldalúan deklarált függetlenségét, Belgrád és Moszkva tiltakozása ellenére. Oroszország erre váratlan katonai akcióval válaszolt. Ebben az évben ugyanis újabb fordulatot vett a befagyott konfliktusnak is minősíthető dél-oszétiai helyzet. *Dél-Oszétia* elszakadni vágyó – és félig-meddig már függetlenedett – autonóm területként alkotta

19 Zbigniew Brzezinski a *Stratégiai vízió* (Antall József Tudásközpont, 2013) című könyvében azt írja, hogy az Egyesült Államok ezzel a felelőtlen döntéssel eljátszotta azt a lehetőségét, hogy a 21. században a fejlődés (és a világ) vitathatatlan vezető ereje legyen (73–74. illetve 106. oldal).

20 Az Antibalistic Missile (ABM) szerződés kimondta, hogy a két szerződő fél, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kölcsönösen lemond az ország egészét lefedő rakétavédelmi rendszer kiépítéséről.

Grúzia (Georgia) részét, ahol orosz békefenntartók vigyáztak a törekeny békére. A tbiliszi vezetés dűlőre akarta vinni a dolgot, és kihasználva, hogy a világ a pekingi olimpia megnyitására figyel, 2008. augusztus 8-án megpróbálta lerohanni (tulajdonképpen visszaszerezni) Dél-Oszétiát. Az ötnapos háborúban azonban súlyos vereséget szenvedett Oroszországtól, amely végeredményben „leszakította” Grúziáról és elismerte önálló államként Dél-Oszétiát, valamint a hasonló státuszban lévő Abháziát is. *Oroszország visszavágott a koszovói sérelemért.* Egyúttal pedig „megoldotta” Grúzia áhított – és tulajdonképpen kilátásba helyezett – NATO-tagságának kérdését is. (Ugyanis az Észak-atlanti Szövetség egyszerűen nem vehet fel tagjai közé egy szuverenitásban csorbított országot, amely területének egy része fölött nem képes ellenőrzést gyakorolni.)

Az említett amerikai rakétavédelmi tervekre más módon is reagált Oroszország. Felfüggesztette az adatszolgáltatást az európai hagyományos fegyverek csökkentéséről 1990-ben megkötött CFE-szerződés keretében (amivel egyébként ő is megsértette a nemzetközi jogot). Iszkander típusú, közepes hatótávolságú rakéta-komplexumokat telepített a Kalinyingrádi körzetbe, Lengyelország közvetlen közelébe. Felújította a stratégiai bombázók szovjet időkben gyakorolt járőrözését többek között a Guám-szigetén lévő amerikai támaszpont közelében. Megerősítette haditengerészeti jelenlétét például a Földközi-tengeren. 2008-tól új lendületet vett az orosz haderőreform, amelynek keretében egyebek mellett karcsúsították a katonai körzetek, a parancsnokságok, a csapatok struktúráját.²¹

A lépések és válaszlépések elvezettek az Oroszország és a Nyugat közötti viszony újabb mélypontjáig, amely az ukrajnai válságban manifesztálódott.

2013 végén aláírásra készen állt az Európai Unió és Ukrajna társulási megállapodása, az aláírással pedig megkezdődhetett volna Ukrajna hosszú-hosszú EU-csatlakozási folyamata. Viktor Janukovics ukrán elnök azonban váratlanul eleget tett egy moszkvai meghívásnak, majd bejelentette, hogy a társulási megállapodást nem írja alá. Belpolitikai válság bontakozott ki, amely Kijevben egyre népesebb tüntetések formáját öltötte. 2014 februárjában a kormány elveszítette uralmát az események felett, a tüntetések már halálos áldozatokat is követeltek, az elnök Oroszországba menekült.

Február legvégén és március első napjaiban bekövetkezett a Krím-félsziget *annektálása* Oroszország által. Az Állami Duma, az oroszországi törvényhozás alsóháza március közepén már el is fogadta a Krím csatlakozási kérelmét, amely így – a nemzetközi jogot megsértve – az Oroszországi Föderáció részévé vált. Moszkva a népek önrendelkezési jogára hivatkozott és ismételten felhánytorgatta Koszovó esetét.

Jelen cikk szerzőjének véleménye szerint a Krím-félsziget „beszivárgó” megszállása és bekebelezése katonailag (és politikailag) ragyogóan végrehajtott művelet volt. Jól kihasználta a kijevi vezetés zavarodottságát, és nem is adott lehetőséget a nemzetközi közösség részéről bármiféle gyors reagálásra vagy ellenlépésre. Egyúttal pedig – Grúziához hasonlóan – Ukrajna NATO-csatlakozási reményeit is hosszú időre jegelte.

21 Az orosz haderőreform akár csak felületes áttekintése meghaladná jelen cikk terjedelmét. A témában érdemes többek között elolvasni a Stratégia Védelmi Kutató Központ négy részletben 2017-ben megjelent kiadványát <http://archiv.netk.uni-nke.hu/hirek/2017/01/24/elemzesek-2017> (Letöltés ideje 2018. 01. 28)

Perspektívában azonban kontraproduktív lehet Oroszországra nézve: megmérgezi a Nyugattal fennálló viszonyt, tartós gazdasági szankciókat eredményez, fékez mindefajta együttműködést.

Az *ukrajnai válság* a Krím-félsziget státuszától eltekintve is tartósnak ígérkezik, mivel a kelet-ukrajnai területek szeparatista mozgalmi is élvezik Moszkva támogatását, így Kijev kevésbé képes megbirkózni a függetlenedési törekvésekkel. A Nyugat szimpátiája egyértelműen Ukrajna oldalán van, de Oroszországgal katonai konfliktusba keveredni nyilvánvalóan nem szándékozik. A maga részéről Oroszország is óvatos, a stratégiailag jelentős Krímet már – lényegében puska lövés nélkül – megszerezte, Kelet-Ukrajnáért pedig nem fog (véltetően nem is bírja) tartósan háborúskodni. Moszkvának megfelel a *befagyott konfliktus* állapota, amelyet az EBESZ próbál – kevés sikerrel – kezelni.

A katonai szakértők éppen az ukrajnai események kapcsán fordították figyelmüket egy viszonylag új fogalomra, a *hibrid hadviselésre*. Az elképzelés (egyik) szülőatyja Valerij Geraszimov hadseregtábornok, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek vezérkari főnöke, aki 2013-ban megjelent cikkében körvonalazta az általa nemlineáris hadviselésnek nevezett módszer lényegét.²²

Az orosz biztonság- és védelempolitika nagy kérdése, hogy Oroszország a nehéz és nehezedő gazdasági helyzetben, a korlátozott bevételi források mellett képes-e, illetve meddig képes lépést tartani a sokkal gazdagabb Nyugattal (NATO-val, Egyesült Államokkal) az újra felgyorsuló fegyverkezési versenyben. A 2008-ban lendületesen elkezdett *haderőreform* egyes célkitűzései máris késedelmet szenvednek, illetve a haderő-struktúra átalakítása, átszervezése a hadsereg–hadosztály–ezred–zászlóalj lépcsőzészéről a rugalmasabb hadtest–dandár–zászlóalj szerkezetre megtorpant, esetenként megfordult. Utóbbi jelenség kapcsolatba hozható az ukrajnai eseményekkel, hiszen a rugalmasabb struktúra alkalmas az *aszimmetrikus hadviselés* körülményei között, de egy hagyományos fegyveres konfliktusban – amilyen esetleg kialakulhat az orosz–ukrán határ térségében – hatékonyabb lehet a régi felépítés.

NATO-reagálás Oroszország lépéseire

A NATO a maga részéről nem nézi tétlenül az ukrajnai, illetve oroszországi eseményeket. Reagálva a balti államok és Lengyelország aggodalmaira, a Szövetség két utóbbi csúcstalálkozóján (2014-ben és 2016-ban) döntés született a keleti szárny megerősítéséről, ezres nagyságrendű, rotációs alapon váltott kontingensek telepítéséről Észtországban, Lettországon, Litvániában és Lengyelországban.²³ Jelképes a jelenlét, de nagyobb óvatosságra intheti a moszkvai vezetést. Jelen cikk szerzője azonban meggyőződéssel vallja, hogy Oroszország enélkül sem hajtana végre agressziót a balti államok ellen (bár nyugati számvetések azt mutatják, hogy 72 óra alatt képes lenne elfoglalni a térséget). Nem tudná ugyanis pacifikálni a balti államokat, és biztos

22 Geraszimov, Valerij: Cennoszty nauki v predvigenyiji. Novüje vüzövü trebujut pereozsmüszliti formü i szposzobü vegenyija boevüh gyejstvj (Vojenno-promüslennüj kurjer, 2013. február 26.).

23 Lásd többek között: Szemes Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. Külügyi Szemle 2014/3. szám, illetve Tólas Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2016/10.

lehetne abban, hogy az Észak-atlanti Szövetség – már csak a Washingtoni Szerződés 5. cikkének hitelessége végett is – nem hagyná annyiban az agressziót.

Viszont Oroszországot tényleges *bekerítettség* fenyegeti, ami a második világháború befejezése óta létező veszély, és amelynek feloldását azóta is próbálja Moszkva keresztülvinni. A legújabb korban is láthatunk erre a kitörési törekvésre néhány példát.

Az orosz geopolitikai és geostratégiai elképzelések – elsősorban az *eurázsianizmusnak* nevezett irányzat tételei – Ázsia irányában is keresik a kiutat. Részben ennek a törekvésnek a megjelenési formái a Független Államok Közösségének (FÁK) keretében szerveződött reintegrációs intézmények, a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete és az Eurázsiai Gazdasági Közösség (2015 óta Eurázsiai Gazdasági Unió - EGU).²⁴ Még inkább a geopolitikai kiútkeresés intézménye a 2001-ben létrejött Sanghaji Együttműködési Szervezet (SESZ).²⁵ A FÁK-on belüli szerveződések azonban foghíjasak és kevésbé hatékonyak, a SESZ keretében pedig Oroszország egyre inkább kénytelen elfogadni, hogy Kína az „erősebb dudás”.

Történt azonban 2015-ben egy újabb, figyelemre méltó kitörési kísérlet. Oroszország azon év szeptemberétől tevőlegesen beavatkozott az elhúzódó szíriai polgárháborúba, mégpedig a már majdnem padlóra került Aszad-kormány oldalán. És deklaráltan az igen jelentős befolyással bíró, erejének, hatalmának még mindig majdnem a csúcspontján lévő brutális terrorista szervezet, az Iszlám Állam ellen, csatlakozva ezzel a nyugati országok egységfrontjához.

Természetesen Oroszország a saját, jól felfogott érdekeit is szem előtt tartotta, hiszen Aszad elnök Moszkva régi szövetségese, a vele szembenálló, szétforgácsolt ellenzéki erőket pedig a Nyugat támogatta. Viszont az Iszlám Állam minden Szíriában érdekelt külföldi hatalomnak ellensége, így kénytelen-kelletlen kvázi-egységfront alakult ki például az Egyesült Államok és Oroszország között. Az amerikai és az orosz légierő gépei között napi szinten folyt és folyik az egyeztetés, nehogy egymást veszélyeztessék. Ami már többször előfordult a történelem folyamán, a közös elleniség ellen valamiféle – ideiglenes – összefogás jött létre a két hatalom között.

Összegzés

A szíriai epizód – amely esetleg tartós pozitív fordulatot eredményezhetett volna az amerikai–orosz kapcsolatokban – csak epizód maradt, különösen az Iszlám Állam jelentős meggyengülése után. A tartós nézeteltérések pedig megmaradtak. A Trump elnök megválasztását követő hetekben még abban reménykedtek Moszkvában, hogy a jó viszony rövid úton helyreállítható. A „mézeshetek” azonban elmúltak.

24 A Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ) formálisan 2002-ben jött létre az 1992-ben megkötött Taskenti Szerződés intézményesítésével. Tagjai: Belarusz, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Örményország és Tadzsikisztán, valamint (2006 óta) Üzbegisztán. Az Eurázsiai Gazdasági Közösség (2000-2014) tagállamai Belarusz, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország és Tadzsikisztán, utódszervezete a 2015. január elsejétől létező Eurázsiai Gazdasági Unió (lásd részletesebben például Vigóczki Máté: Eurázsiai Gazdasági Unió, 2016, Külügyi és Külgazdasági Intézet).

25 A Sanghaji Együttműködési Szervezet (SESZ) alapító hat tagja: Kazahsztán, Kirgizisztán, a Kínai Népköztársaság, az Oroszországi Föderáció, Tadzsikisztán és Üzbegisztán. 2017-ben bővült a SESZ India és Pakisztán felvételével.

A 2014-ben megjelent katonai doktrína, de különösen a 2015 végén kiadott nemzeti biztonsági stratégia (és a 2017-es külpolitikai koncepció is) egyértelműen tükrözik az Oroszországi Föderáció dilemmáját, a céljai és lehetőségei között feszülő ellentmondást, a Nyugattal fennálló viszony tartós mélyrepülését. Jellemzésül célszerűnek látszik idézni az említett *nemzeti biztonsági stratégia* néhány idevonatkozó megállapítását:

„Oroszország megerősödése a nemzeti biztonságát fenyegető, komplex jellegű új veszélyek közepette megy végbe. Az Oroszországi Föderáció önálló kül- és belpolitikát folytat, ez ellenlépéseket vált ki az Egyesült Államok és szövetségesei részéről, akik meg kívánják őrizni domináló szerepüket a világ dolgaiban. Az Oroszország visszatartására irányuló politikájuk politikai, gazdasági, katonai és informatikai nyomásgyakorlás formájában nyilvánul meg.

A nemzetközi kapcsolatokban nem csökken az erő szerepe. A támadó fegyverzet felhalmozására és modernizálására, új fegyvertípusok létrehozására és rendszeresítésére irányuló törekvések gyengítik a globális biztonság rendszerét. Az euro-atlanti, az eurázsiai és az ázsiai-csendes-óceáni térségben nem tartják be az egyenlő és oszthatatlan biztonság elveit. Az Oroszországgal szomszédos régiókban a fegyverkezési hajszá folyamatai figyelhetők meg.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) katonai potenciáljának növelése és a Szövetség globális funkciókkal történő felruházása – amelyek gyakorlása megsérti a nemzetközi jog normáit –, a tömb országai katonai tevékenységének fokozása, a Szövetség további kibővítése és katonai infrastruktúrájának közelítése az oroszországi határokhoz fenyegetik nemzeti biztonságunkat. A globális és regionális stabilitás fenntartásának lehetőségei lényegesen szűkülnek azzal, hogy Európában, az ázsiai-csendes-óceáni térségben és a Közel-Keleten elhelyezik az amerikai rakéta-elhárító rendszer elemeit, a gyakorlatban valósítják meg egy globális csapás koncepcióját, nagy pontosságú, nem-nukleáris hadászati fegyvereket telepítenek.

A nemzetközi problémák továbbra is létező tömb-szellemű megközelítése nem segíti elő a jelenkori kihívások és fenyegetések teljes spektrumának kivédését. Az afrikai és közel-keleti országokból Európába irányuló tömeges migráció megmutatta az euro-atlanti térség NATO-ra és az Európai Unióra épülő regionális biztonsági rendszerének tarthatatlanságát.

Az Ukrajnában végbement alkotmányellenes fordulat támogatása az Egyesült Államok, illetve az Európai Unió részéről mély szakadás és fegyveres konfliktus kialakulásához vezetett az ukrán társadalomban. A szélsőségesen jobboldali, nacionalista ideológia megerősödése, az Oroszországot célzó ellenségkép tudatos kialakítása az ukrán népben, az államon belüli ellentmondások erőszakos megoldására irányuló törekvések és a mély társadalmi-gazdasági válság Ukrajnát tartósan az instabilitás forrásává teszik közvetlenül Oroszország határai mentén.

A legitim politikai rezsimek megdöntésének és az államokon belüli konfliktusok kiprovokálásának gyakorlata mind szélesebben elterjed. A Közel- és Közép-Keleten, Afrikában, Dél-Ázsiában, a Koreai félszigeten már létező feszültség-források mellett új forró pontok jelennek meg, kibővülnek az ellenőrizetlen zónák. A fegyveres konfliktusok térségei bázisul szolgálnak a terrorizmus, a nemzetiségi gyűlölködés, a vallási megosztottság és más szélsőséges jelenségek elterjedéséhez. A magát Iszlám Államnak nevező terrorista szervezet megjelenése és befolyásának megerősödése a kettős mérték politikájának eredménye, amelyet némely államok gyakorolnak a terrorizmus elleni küzdelemben.”²⁶

26 Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai. Felderítő Szemle 2016/3, 21–47. oldal

Eddig az idézet. A szerző véleménye szerint Oroszország Nyugathoz fűződő viszonyában a konfrontatív elemek túlsúlya tartósan ígérkezik a kooperáció tényezőivel szemben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Oroszország biztonságpolitikai dokumentumai (nemzeti biztonsági koncepciók, illetve stratégiák, katonai doktrínák, külpolitikai koncepciók stb.)
- Nagy László: Az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájáról. Honvédségi Szemle, 2015/3.
- NATO Kézikönyv. HM Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, Budapest - NATO Információs és Sajtóiroda, Brüsszel, 2001
- Study on NATO Enlargement. (1995. szeptember 3.)
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm, (Letöltés ideje 2018. február 4.)
- A NATO és Oroszország közötti kölcsönös kapcsolatok, együttműködés és biztonság alapokmánya. (Párizs, 1997. május 27.)
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/nato-16647/oroszorszag-es-a-nato-178E8/a-nato-es-oroszorszag-kozotti-kolcsonos-kapcsolatok-egyuttmukodes-es-biztonsag-alapokmánya-1790E>
- Brzezinski, Zbigniew: Stratégiai vízió. Antall József Tudásközpont, 2013
- Nagy László – Tömösváry Zsigmond: Az Oroszországi Föderáció biztonságpolitikai dokumentumai. Felderítő Szemle, 2016/3.
- Szenes Zoltán: Előre a múltba? A NATO Wales után. Külügyi Szemle, 2014/3.
- Tálas Péter: A varsói NATO-csúcs legfontosabb döntéseiről. Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2016/10.
- Tömösváry Zsigmond: A hagymakupolák árnyékában. Zrínyi Kiadó, 2017
- Vigóczki Máté: Eurázsiai Gazdasági Unió. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2016